

Mgr. Marika ARVENISOVÁ, PhD.
(1989)

vyrastala v Turci. Študentské obdobie strávila na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde s vynikajúcimi výsledkami absolvovala všetky tri stupne vysokoškolského vzdelávania – bakalársky (2011) a magisterský (2013) študijný program v odbore slovenský jazyk a literatúra a napokon doktorandský študijný program

(2016) v odbore všeobecná jazykoveda. Pôsobila vo viacerých slovenských žurnalistických zostavách ako redaktorka periodík Pravda, MY, Teplické zvesti, jazyková redaktorka časopisov pre nepočujúcich čitateľov Gaudium a Myslímovinky, šéfredaktorka dvojmesačníka Gaudium a súčasne ako stážistka v organizácii Tichý svet v Prahe. V postavení jazykovej korektorky pracovala na publikácii Mgr. Veroniky Vojtechovskej Črepiny hluchoty (2016), na monografii doc. Pavla Rohárika, CSc., Terminológia remeselníckej výroby a život Slovákov v Nadlaku (2016; spolueditorka) a na online diele Prekladový slovník slovenského jazyka – slovenského posunkového jazyka (ed. Roman Vojtechovský, 2018). V roku 2014 vykonala polročný výmenný pobyt na Karlovej univerzite v Prahe, kde študovala český posunkový jazyk. V roku 2015 pôsobila v Londýne ako lektorka slovenského jazyka pre anglicko-slovenských školákov vo Fitzrovia Center. Je podpredsedníčkou novozaloženej Slovenskej komory tlmočníkov posunkového jazyka so sídlom v Trnave. Venuje sa tlmočeniu v slovenskom posunkovom jazyku najmä počas dobrovoľníckych podujatí (banskobystrická Univerzitná noc literatúry a i.).

Pracovne pôsobí v Prahe ako šéfeditorka jedného z najväčších zľavových internetových portálov v Čechách. Vo svojom voľnom čase sa realizuje aj ako lektorka tanca v tanečnej škole Dance Different.

ISBN 978-80-557-1325-0

Mgr. Marika ARVENISOVÁ **Sémanticko-syntaktické a sociopragmatické osobitosti tlmočenia slovenského posunkového jazyka** Editor Vladimír PATRÁŠ

Marika ARVENISOVÁ

SÉMANTICKO-SYNTAKTICKÉ A SOCIOPRAGMATICKE OSOBITOSTI TLMOČENIA SLOVENSKEHO POSUNKOVEHO JAZYKA

Editor
Vladimír PATRÁŠ

umb
UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

BELIANUM

Banská Bystrica
2017

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

Filozofická fakulta

Katedra slovenského jazyka a komunikácie

Marika ARVENSISOVÁ

**SÉMANTICKO-SYNTAKTICKÉ
A SOCIOPRAGMATICKÉ OSOBITOSTI
TLMOČENIA SLOVENSKEHO POSUNKOVÉHO JAZYKA**

Editor

Vladimír PATRÁŠ

Banská Bystrica
2017

Autorka

Mgr. Marika ARVENSISOVÁ, PhD.

© 2017

Recenzenti

Dr. h. c. prof. PhDr. Ján SABOL, DrSc.

Doc. PhDr. Janka KLINCKOVÁ, PhD.

ISBN 978-80-557-1325-0

Podporovatelia publikácie

Katedra slovenského jazyka a komunikácie

Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

a

Vladimír Patráš

VENOVANIE

*Venujem všetkým vám,
ktorí počívate očami
a hovoríte srdcom.*

Marika Arvensisová

OBSAH

Predslov.....	5
Edičná poznámka.....	7
Úvod.....	9
1. Teoreticko-metodologické rámce problematiky.....	12
2. Výskumný postup pri tlmočení posunkového jazyka.....	15
3. Všeobecnolingvistické determinanty	
sprostredkovej komunikácie.....	18
3.1. Systém základných pojmov a nosnej terminológie v súčinnosti.....	20
3.2. Cheréma a jej miesto v manuálno-konštrukčnej rovine.....	24
3.3. Posunková výpoveď ako obraz i odraz ľudskej skúsenosti.....	34
3.4. Lexikálno-sémantický ráz a morfológický plán inventára posunkov.....	40
3.5. Štýl posunkovej komunikácie v sociopragmatickom usúvzťažení.....	63
3.6. Transformácia jazykového kódu do podoby posunkovej výpovede.....	70
3.6.1. Symetria a asymetria formy a obsahu komunikačného inventára.....	74
3.6.2. Kognitívne a neuropsychologické rozmery medzi-/jazykového procesu.....	81
4. Translatologické aspekty (slovenského) posunkového jazyka.....	88
4.1. Komunikačné požiadavky a antropokultúrne podmienky posunkovej komunikácie.....	88
4.2. Tlmočník posunkového jazyka v dynamickom procese prepínania kódov.....	94
4.3. Relevancia a súvzťažnosť paralingválnych a extralingválnych prostriedkov.....	100
4.4. Sociálna percepcia a pragmatická analýza tlmočenia posunkového jazyka.....	110
4.4.1. Sociopragmatické aspekty interkódového dorozumievania.....	114
4.4.2. Tlmočenie posunkového jazyka v žánrovom poňatí.....	120
5. Aktuálny stav a perspektívy tlmočenia posunkového jazyka.....	125
Záver.....	129
Summary.....	131
Zoznam bibliografických odkazov.....	132
Zoznam príloh a skratiek.....	147
Prílohy.....	148
Menný register.....	168

PREDSLOV

Tlmočenie z/do slovenského posunkového jazyka je aktuálnou a živou témou súčasnej komunikujúcej spoločnosti. Hlavným motívom na napísanie monografie bola skutočnosť poukázať na potrebu tlmočníka posunkového jazyka, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou života ľudí so sluchovým postihnutím. Autorskou ambíciou je vzťahovo-výkladovo analyzovať, vysvetliť, syntetizovať, interpretovať a zovšeobecniť sémanticko-syntaktické a sociopragmatické osobitosti tlmočenia slovenského posunkového jazyka.

V mojom záujme je poukázať na zásadnú skutočnosť: všetci máme rovnaké právo byť informovaní, plnohodnotne vzdelávaní a máme príležitosť na sebayjadrenie, reflexiu, komunikovanie a fungovanie v kultivovanej societe. Som presvedčená, že v súčasnej modernej spoločnosti akékoľvek znevýhodnenie samo osebe nie je primárnym faktorom, ktorý vplyva na kvalitu a efektívnosť dorozumievania.

Dielo pod názvom *Sémanticko-syntaktické a sociopragmatické osobitosti tlmočenia slovenského posunkového jazyka* prvotne poukazuje na podstatu stavby a fungovania posunkového jazyka a na zákony tlmočenia tohto vizuálno-motorického jazykového systému. Súbežne má ambíciu slúžiť ako sociopragmatický orientátor pre záujemcov sprostredkovanej jazykovej komunikácie a návod na zlepšenie medzilidskej komunikácie.

Na tomto mieste úprimne ďakujem môjmu odbornému konzultantovi a editorovi diela prof. PaedDr. Vladimírovi Patrášovi, CSc., za poskytnutie rád, cenných podnetov a usmernení. Srdečné poďakovanie patrí jeho elánu, motivovanosti, viere i trpezlivosti.

Rovnako vďačím svojmu kamarátovi, lingvistovi posunkových jazykov PaedDr. et Bc. Romanovi Vojtechovskému, ktorý mi poskytol mnoho užitočných rád potrebných na prácu s nepočujúcimi informantmi. Vážim si jeho láskavosť, bezúhonnosť a hlavne pomoc v oblasti transkripcie glosami.

Ďalej si dovoľm poďakovať aj svojej najbližšej rodine a priateľovi Michalovi za vytvorenie vhodných podmienok na napísanie monografie, za podporu, trpezlivosť a motiváciu, ktorú mi neustále prejavovali a poskytovali.

V neposlednom rade vyjadrujem vďačnosť všetkým svojim ne-/počujúcim priateľom, známym a účastníkom výskumného zámeru, ktorí mi s dôverou poskytli časť svojich (často neľahkých) životných skúseností z bežných ľudských rozhovorov. Myslím a nezabúdam najmä na Janu Cmarovú, Eriku Dobišovú, Michala Heftyho, Janu Kaplánovú, Tomáša Kopeckého, Luciu Novodomcovú, Janu Petříkovú, Radoslava Petříka, Tomáša Slezáka a Veroniku Šimonovú.

Moje osobitné poďakovanie náleží posudzovateľovi rukopisnej verzie monografie Dr. h. c. prof. PhDr. Jánovi Sabolovi, DrSc., a posudzovateľke diela doc. PhDr. Janke Klinckovej, PhD., za starostlivé zhodnotenie, kompetentné stanoviská a žičlivé odporúčania. Ich počiny podporujú presvedčenie, že knižná publikácia istotne naplní svoje poslanie a cieľ.

Pričinením a s pomocou všetkých uvedených môžem predstaviť svoju monografiu nielen ako výskumne podloženú a vyargumentovanú prácu, ale aj *zaľudnenú* publikáciu o tlmočení slovenského posunkového jazyka.

V Banskej Bystrici leto 2017

Marika Arvensisová

EDIČNÁ POZNÁMKA

Monografická práca čerpá z motívov, zdrojov a autorských odborných i praktických skúseností, nadobudnutých a využitých v koncepcne pripravenej dizertačnej práci, ktorá bola s výborným hodnotením obhájená v lete 2016. M. Arvensisová rozvážne zakomponovala do rukopisnej verzie impulzy, poznámky a odporúčania oponentov z minulého obdobia. Zvýraznila predovšetkým profil a dorozumievací potenciál slovenského posunkového jazyka súbežne so zákonitosťami i osobitosťami tlmočenia tohto náročného, pritom zaujímavého viackódového spôsobu dorozumievania. Do ostrejšieho uhla pohľadov sa celkom prirodzene dostala aj osobnosť, počínanie a výkon tlmočníka (slovenského) posunkového jazyka.

Tematika, teoreticko-metodologické podložie, metodické postupy a myšlienkové operácie, práca s dokumentmi a odbornými zdrojmi si vyžadovala používať náročný metajazyk, starostlivo budovať odborne fundované, významovo zreteľné formulácie s patričnou výpovednou hodnotou a s požadovaným prínosom. Nie nepodstatnú súčasť Arvensisovej tvorivých úsilí predstavujú minuciózne prepisy absolvovaných dialógov a nadobudnutých vzoriek s komunikátmi príslušníkov spoločností Nepočujúcich do primeranej podoby. Argumentačnú hodnotu monografie posilňujú vizuálne zložky a funkčné textové prílohy vkomponované do celku. Ako každé dielo s intelektuálnym nasadením, aj predkladaná knižná práca zachováva osobnostný autorský rukopis a rešpektuje individuálny štýl.

Textový produkt i napriek zodpovedne spracovanej predlohe s pevným vzťahovo-výkladovým skeletom a náučným povrchovým stvárnením podstúpil komplexnú apretáciu. Nepočtetné pravopisné korektúry, jazykovo-štylistické úpravy a technické zásahy sa okrem štandardných operácií – syntaktický pravopis čiarky, veľké písmená, úprava titulkov, zalamovanie odsekov, kapitol, strán a pod. – prejavujú v nasledujúcich okruhoch:

- a) štruktúra obsahu bola doplnená o menný register a inojazykové resumé; patričné súčasti boli včlenené do textového súboru,
- b) slovosled bol v prípade potreby primerane upravený podľa zásad funkčnej perspektívy vety,
- c) skratky viacslovných pomenovaní pri prvom výskyte boli rozpísané do plnej podoby;
- d) nominatívne podoby substantív v definičnom postavení boli občas v rámci možnosti nahradené inštrumentálnymi tvarmi,
- e) vyšší, a teda príznakový výskyt prechodníkov bol primerane oslabený určitými slovesnými tvarmi a použitím kurzívy,

- f) v prípade pracovania s pojmovo-terminologickým aparátom bol pojem včlenený do úvodzoviek,
- g) v autentických ukážkach boli na dvoch-troch miestach korigované prejavy jednoznačných asimilačných pomerov,
- h) pri vypočítavacích a členiacich postupoch najmä v lineárnom radení položiek v texte bol na patričné odstupňovanie použitý bold,
- i) v texte boli zahladené stopy a rezonancie inojazykových zdrojov (najmä v prípade češtiny),
- j) do odkazov na zvýraznenie zaobchádzania s citátom, príp. parafrázou bol doplnený metakomunikačný signál „pozri“,
- k) čítavosť niektorých pasáží bola jemne podporená prostriedkami štylistickej disimilácie (synonymami).

Výsledok netají ambíciu prispieť svojim dielom do vedeckého poznatkového tezauru, poukázať na praktickú použiteľnosť nadobudnutých skúseností a prejaviť sa ako kompaktný, vnútorne diferencovaný text; ako celok mieni skromne, ale inšpirujúco osloviť svojho vnímavého príjemcu.

V Banskej Bystrici jeseň 2017
Vladimír Patráš

ÚVOD

„Two people are sitting in the room. They wish to discuss their work but speak different languages, and neither speaks the other's language well enough for the discussion to be useful. So they call in someone else, who speaks both languages, to explain what each is saying in turn. That person is an interpreter.“¹

(Jones, 1998, s. 3)

Žijeme v komunikujúcom spoločenstve, v ktorom sa komunikácia vníma ako umenie viesť zmysluplný dialóg či sociálna interakcia, pri ktorej sa vedome alebo nevedome vymieňajú informácie. Ak si však komunikační partneri nedokážu porozumieť (predovšetkým) z jazykového uhla pohľadu, je potrebný sprostredkovateľ komunikácie. Práve pomocou sprostredkovanej jazykovej komunikácie, čiže tlmočenia, sa dokážu dorozumieť komunikanti s rozdielnymi jazykovými a kódovými znalosťami.

Tlmočenie má svoje prvopočiatky už v dávnej minulosti. Ako píše I. Čeňková (2001, s. 9 – 10), tlmočenie sa uplatňovalo už na začiatku vývoja ľudskej spoločnosti (náboženstvo, obchod, vojenstvo, diplomacia). Dnes je bezprostrednou súčasťou modernej multikultúrnej society, medzinárodných konferencií, komunikácie médií so spoločnosťou, komunikácie *face to face* a iné.

Ako najstaršia forma dorozumievania je tlmočenie v súčasnosti definované ako „špeciálny dvojjazyčný komunikačný proces, v ktorom medzi príjmom a odovzdaním informácií prebieha ich jazykové prekódovanie. Tlmočenie je ústna bilingválna komunikačná činnosť operatívne prenášajúca informácie prostredníctvom aktualizovanej ľudskej reči“ (Keníž, 1986, s. 5).

Osoba, ktorá ovláda dva alebo viac jazykov na úrovni rodeného hovoriaceho a umožňuje komunikáciu medzi osobami rôznych jazykov a kultúr, je tlmočník (porov. Čeňková, 2001; Keníž, 1986). Tlmočník (interkódový komunikátor) však nemusí sprostredkovať komunikáciu len medzi hovorenými jazykmi. Sprostredkovateľ komunikácie sa dokáže pohybovať aj v komunikačnej situácii, kde je potrebné informácie de-/kódovať medzi jazykom audio-orálnym a jazykom vizuálno-motorickým. V takejto situácii už hovoríme o tlmočníkovi posunkového jazyka.

Tlmočník posunkového jazyka (ďalej aj ako PJ) je bilingválnym a bikultúrnym komunikantom, ktorý „dýcha“ nielen ako počujúci, ale aj ako

¹ „V miestnosti sedia dvaja ľudia. Radi by hovorili o svojej práci, ale nehovoria rovnakým jazykom a ani jeden z nich nehovorí jazykom toho druhého tak dobre, aby dokázali viesť plodný rozhovor. Preto si zavolajú niekoho iného, kto hovorí oboma jazykmi, aby im vzájomne vysvetlil, čo hovorí ten druhý. Tento človek je tlmočník.“

nepočujúci článok spoločnosti. Jeho komunikačná kompetencia mu umožňuje viesť komunikáciu na základe jazykových a kulturologických vedomostí vždy v súlade s účelom komunikácie. Schopnosť využívať jazykové vedomosti a zručnosti, ako aj prijímať a odovzdávať informácie, myšlienky a pocity, by mala byť jeho samozrejmosťou. Ako sprostredkovateľ komunikácie by mal pomáhať prekonávať jazykové a kultúrne bariéry. Jeho zručnosť vybrať najefektívnejší spôsob vyjadrenia myšlienky v závislosti od cieľa a podmienok komunikácie by mu mala dopomôcť zdolať mimo-/jazykové priepasti a umožňovať plynulú simultánnu komunikáciu, kde komunikačný zámer bude smerovať k pozitívnemu komunikačnému efektu, a to vzhľadom na schopnosť orientovať sa v jazykových výpovediach prítomných komunikantov.

J. Černý (1998, s. 14) poukazuje na tlmočníka ako na osobu, ktorá je stredným článkom nepriamej komunikácie, kde príjemca originálneho sprostredkovania nie je totožný s adresátom komunikácie. Dodávame, že aj napriek jeho stredovej pozícii sa predsa považuje za sekundárny článok komunikácie, pretože primárne ide o počujúceho a nepočujúceho komunikanta, ktorí sa z určitých dôvodov potrebujú a chcú dorozumieť. J. Černý (1998) túto problematiku komparatívne znázorňuje nasledovne:

- posunkový jazyk: zdroj – kód – signál – kanál – príjemca,
- hovorený jazyk: hovoriaci – jazyk – hlásky – ovzdušie – poslucháč.

Tlmočenie posunkového jazyka je pre nás fascinujúcim procesom operatívneho prenosu informácií z jedného jazykového kódu do druhého v rámci komunikačného aktu. Zaujalo nás, ako tlmočník pracuje so systémom slovenského a slovenského posunkového jazyka.² Poznanie oboch gramatických štruktúr na úrovni rodeného „hovoriaceho“ je síce zrejmé, avšak našu pozornosť si vyžiadala iná skutočnosť. Oslovila nás totiž možnosť preskúmať pole semiotiky, kde podnetným na výskumné zámery sa stáva (jazykový) znak.

Znak v zmysle tradície vnímame ako niečo, čo zastupuje niečo iné, čiže ako súvislosť medzi pomenovaním a významom. V uvedenom prostredí sa objavuje otázka, čo v podstate znamená slovné spojenie tlmočenie slovenského posunkového jazyka. Taktiež, ak (počujúci) tlmočník dekóduje informáciu na základe pravidiel vlastného jazyka a kóduje podľa pravidiel cudzieho (posunkového) jazyka, aké determinujúce činitele musia byť v komunikačnom akte prítomné, aby interkódový komunikátor dosiahol funkčnú komunikatívnu ekvivalenciu a obsahovú adekvátnosť textu? Zaujíma nás, čo ovplyvňuje tlmočnickovu úlohu podať zámer oboch komunikantov tak, aby zachoval zmysel informácie a dosiahol komunikačný efekt. Za rovnako dôležité

² Na základe vlastnej tlmočnickej praxe, ktorú nemožno ponímať ako profesionálnu, predsa sme si vyskúšali tlmočenie na **a**) privátnej spoločenskej udalosti a na **b**) rokovaní, zasadnutí. Simultánne tlmočenie do SPJ bolo pre nás veľmi náročné, ale predsa podnetné a obohacujúce. Pri tejto praktickej činnosti sme si boli istí tým, že je potrebné vyskúmať, syntetizovať a interpretačne vymedziť základné determinanty TPJ, ktoré dokážu počujúcim interkódovým komunikátorom komplexne predstaviť problematiku tlmočnickeho úkonu.

považujeme potvrdiť správnosť rešpektovania vizuálno-motorického systému ako jazyka (z terminologického hľadiska).

D. Müglová (2013, s. 11) konštatuje: „...komunikácia je ako spojnica. Komunikujeme verbálne, paraverbálne, somaticky i neverbálne z dôvodu, že akékoľvek správanie v prítomnosti iného komunikanta nesie v sebe informácie určené istému komunikačnému partnerovi.“ Prítážlivý komunikačný proces sa tak javí ako potreba duševnej činnosti, ktorá sa v prostredí predstavuje ako reálne slovo, posunok a čin/-nosť. Slová, posunky a činy sú vo svojej podstate kontaktnými médiami, ktoré slúžia na prosté potreby dorozumievania, porozumenia a fungovania v súčasnej societe. I z uvedeného vyplýva, že komunikácia sama osebe je jedinečná činnosť, počas ktorej sú komunikanti vzájomne formovaní a determinovaní.

Tlmočenie posunkového jazyka je osobitou viackódovou záležitosťou, kde v hre je komunikatívny trojuholník a jeho participanti. Na pozadí semiotického priestoru sa tak prebúdzajú súčinnosť jedinečných kódových sústav, ktoré sú sprostredkované jazykovými znakmi a dávajú interkódovej situácii pevné singulárne podložie.

**SÉMANTICKO-SYNTAKTICKÉ
A SOCIOPRAGMATICKÉ OSOBITOSTI TLMOČENIA
SLOVENSKEHO POSUNKOVÉHO JAZYKA**

Autorka	Mgr. Marika ARVENSISOVÁ, PhD.
Editor	prof. PaedDr. Vladimír PATRÁŠ, CSc.
Recenzenti	Dr. h. c. prof. PhDr. Ján SABOL, DrSc. doc. PhDr. Janka KLINCKOVÁ, PhD.
Náklad	110 ks
Rozsah	172 strán
Vydanie	prvé
Apretúra textu	Vladimír PATRÁŠ
Formát	A5
Vydala	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Filozofická fakulta Finančné zabezpečenie vydania Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB Vladimír Patráš
Tlač	EQUILIBRIA s.r.o., Košice
Obálka	Vladimír PATRÁŠ
Fotodokumentácia	Marika ARVENSISOVÁ

© 2017

ISBN 978-80-557-1325-0